

Препораки за зголемување на интегритетот и професионалноста на онлајн медиумите

Македонската онлајн сфера е преплавена со информативни веб страници кои се претставуваат како медиуми. Евидентно е дека нивото на јавното информирање во онлајн сферата е на загрижувачки ниско ниво. Како да се одделат „лажните“ од „важните“ – решението сепак е во саморегулацијата, а не во регулацијата

Автор: Зоран Ричлиев

Во последно време, како последица на бројните злоупотреби во сферата на онлајн медиумите во Македонија зачестија повиците за т.н. „регулација на порталите“. Особено загрижува фактот што таквите повици се присутни и од страна на новинари и уредници.

Светските стандарди и практики, прифатените меѓународни конвенции како и бројни дебати, а и неколку стручни публикации го кажуваат токму спротивното - дека регулацијата на содржината на онлајн медиумите е невозможна и непотребна. Потребно е само одговорно да се применуваат постојните закони.

Сепак, евидентно е дека проблеми постојат – македонската онлајн сфера е преплавена со информативни веб страници кои се претставуваат како медиуми. Присутни се говор на омраза, дискриминација, клевети, навреди, дисквалификации, прекршувања на човекови права, авторски права и повици на кршење на уставен поредок.

Решението е во саморегулацијата, а не во регулацијата. Повеќе за овие аспекти може да се прочита во анализата „**Препораки за одговорни онлајн медиуми**“ која е комплементарна со овие препораки.

Медиумите не се вреднуваат по нивната техничка можност да дистрибуираат информации, туку се вреднуваат според степенот на објективност со кој ги следат случувањата и во насока на остварување на јавниот интерес до јавноста да пласираат квалитетни, проверени и објективни медиумски продукти со високи професионални и етички стандарди.

Поединец или пак ентитет кој информира на интернет, не мора да ги почитува овие стандарди.

Тука треба да се прави и основната разлика помеѓу медиумска содржина и граѓанско информирање, особено застапено на социјалните мрежи и блогови, но специфично за Македонија и кај веб-страници кои се претставуваат како медиуми, а не задоволуваат ни минимум стандарди.

Дигитализацијата не само што го промени начинот на којшто луѓето комуницираат, туку значително и неповратно ја трансформираше и природата на новинарството и етиката. Додека

новите медиуми ги охрабруваат луѓето да го изразат она што го имаат на ум, сепак, на демократијата и се потребни независни новинари кои обезбедуваат веродостојни и непристрасни вести и анализи вели Дуња Мијатовиќ, поранешниот претставник на ОБСЕ за Слобода на медиумите во [Водичот за саморегулација на медиумите на ОБСЕ](#).

Но, се чини дека и новинарите и медиумите не се пронајдоа во новата јавна сфера, каде сите имаат можност да комуницираат помеѓу себе. Во Македонија тие се пронајдоа помалку отколку нивните колеги во демократски поразвиените земји, што резултираше со јасна деградација на онлајн информативната сфера, што како последица доведе до наивни повици на државна регулација, дури и од страна на новинари и уредници.

Глобалниот феномен на „лажни вести“ и велешките тинејџери ја „прославија“ Македонија како своевидно Ел Дорадо за успешно креирање и масовно пласирање на лажни и искривени содржини на интернет.

Сепак, не смее да се заборава дека токму таа „слобода“ на изразување е клучна во случаи на недемократски општества. Како што наведуваат [анализите](#): Интернет-просторот и интернет-медиумите во Македонија, во периодот од 2008 до 2017, прераснаа во алтернативна јавна сфера која претставуваше еден од ретките „процепи“ во кој многу потиснати маргинализирани, неутрални и критички гласови успеаја да се пробијат и да дојдат до израз.

Меѓутоа, оваа експлозија на информации и медиуми донесе и многу предизвици за професионалното новинарство – од загрижувачка деградација на етичките стандарди до повеќе законски дилеми.

Друг клучен проблем на т.н. портали (терминот иако е установен и често употребуван е погрешен затоа што интернет-портал е веб место каде се агрегираат содржини од други онлајн-медиуми) е анонимноста, односно недостатокот на идентитет, а со тоа и интегритет. Ретко кој од онлајн медиумите во Македонија има импресум, немаат истакнато имиња на автори, а сопственоста на најголем дел од нив е мистерија.

Анонимноста која е карактеристика на сите веб ентитети и леснотијата да се отворат нови резултираше со формирање на „парамедиуми“ – ентитети кои се однесуваат како медиуми, а во суштина не се тоа: немаат новинари, не создаваат автентична содржина, немаат уредничка структура и не се создадени со цел да го заштитат јавен интерес. Друг феномен, кој води во иста насока е процесот колонизација на постоечки информативни веб-страници со слаб интегритет, во кластери водени од еден центар со нагласена еднострана политичка агенда.

Едноставно, политички и економски центри преземаат или создаваат веб-страници чија единствена цел не е да информираат, туку да вршат искривување на јавното мислење со лажни вести, пропаганда и полувистини.

Проблематично и доста распространето е непочитувањето на новинарските стандарди и етичкиот кодекс на новинарите. Но, попроблематично е ширењето на говорот на омраза и непостапувањето на Основното јавно обвинителство по вакви случаи. Непостапувањето, по бројни случаи на дискриминација, за што постои и специјална агенција исто така треба да биде предмет на опсервација.

Привидниот правен вакуум со невклучувањето на онлајн медиумите во Законите за медиуми мора да се разбие со интензивно информирање на сите субјекти во јавната комуникација за улогата на онлајн медиумите, нивните права и одговорности, како и на постојната законска регулатива.

Стимулирање транспарентност, идентитет и интегритет на онлајн медиумите

За тоа дали се работи за лажни вести и парамедиуми кои вршат злоупотреби, треба да се земе во предвид дали медиумот има идентитет, а следствено на тоа и дали има интегритет.

Тоа се постигнува со стимулирање на транспарентноста на онлајн медиумите, како и нивна јавно искажана согласност дека ќе ги почитуваат етичките и професионалните стандарди.

Онлајн медиумите кои ги почитуваат законските обврски, етичките норми и новинарските професионални стандарди треба да се афирмираат како позитивен пример и да уживаат додатни привилегии. Професионален онлајн медиум треба да има транспарентно истакната сопственост, транспарентно истакната уредувачка структура, потпишани автори на содржините, како и јасно истакнат етички кодекс кон кој се придржува, политика на приватност, како и политика на заштита на лични податоци. Еден од чекорите е тие да бидат неопходни [критериуми](#) за членство во СЕММ.

Во оваа насока, Советот има иницијатива за креирање на волонтерски регистар на веб портали за своите членки. Според условите за членство на СЕММ, интернет порталите кои сакаат да се членки, потребно е да исполнат одредени услови, како што се: да имаат наведено импресум (уредник, редакција), основач и контакт- податоци, да се согласат дека ќе го почитуваат Кодексот на новинарите и за ова да имаат банер на својата основна страна, објавените текстови да се потпишани од автор итн.

Волонтерскиот регистар треба да биде алатка за афирмација на медиумите кои работат професионално и етички и во никој случај не смее да има критериуми кои ќе бидат дискриминирачки.

Активна саморегулација и јавни морални санкции

Од причина што државната регулација на содржината на онлајн медиумите не е ниту пожелна, ниту возможна (загарантирани човекови права, меѓународно право, потпишани конвенции, техничка неможност, излегување на законската регулатива надвор од границите итн.), а во состојба со бројни злоупотреби, со какви се соочуваме, неопходно е да се зголемат напорите во однос на саморегулацијата.

Саморегулаторните тела ги утврдуваат границите меѓу легитимните права на слободните медиуми и легитимните права на луѓето кои привлекуваат медиумско внимание, вели [Водичот](#) на ОБСЕ за саморегулација на медиумите од 2016 година.

Во истиот водич, Миклош Харашти новиот претставник на ОБСЕ за слобода на медиумите вели: „Медиумската саморегулација е заедничка заложба на медиумските професионалци да воспостават доброволни уредувачки насоки и да се придржуваат до нив во процесот на учење, кој е отворен за јавноста. Со тоа, независните медиуми го прифаќаат својот дел од

одговорноста за квалитетот на јавниот дискурс во земјата, истовремено, целосно чувајќи ја својата уредувачка самостојност во обликувањето на дискурсот“.

Саморегулаторно тело во Македонија е Советот на етика во медиумите (СЕММ) како и Советот на честа при ЗНМ.

Неопходно е СЕММ и Советот на честа да прераснат во вистински бранители на правата на публиката и медиумите, односно во медиумски омбудсман, особено во однос на онлајн медиумите кои не се регулирани со Законите за медиуми.

Можеби, поради предизвикот, ќе биде потребно и зголемување на капацитетите на СЕММ и Советот на честа во однос на дигиталните медиуми.

Позитивната страна на саморегулацијата е тоа што овозможува флексибилност и се појавува во улогата на механизам за заштита од потенцијално вмешување на центрите на моќ во медиумските содржини, а слабост е пак тоа што таа изрекува само морални санкции и не може да присили на никаква акција без доброволна согласност на медиумот кој го направил престапот.

Дигитална медиумска писменост

Клучни чинители во разрешувањето на проблемите настанати со (пре)брзиот развој на дигиталните комуникации се:

- Медиумите
- Публиката
- Правосудниот систем

Промената на медиумската лепеза од помал број на големи субјекти кон огромен број на мали субјекти кои имаат активен удел во јавното информирање се одрази и врз професионалноста и разбирањето на јавните комуникации од страна на новинарите, особено во контекст на дигиталните комуникации. Редакциите се сè помали, немаат јасна хиерархија, и поседуваат ограничени капацитетити, што доведува до ограничено акумулирање и пренесување на знаење.

Постојат огромен број на онлајн медиуми каде нема ниту еден професионален новинар, односно индивидуа која теоретски и практично ја разбира улогата на медиумот во демократското општество. Култот на аматерот, како поподобен и адаптибилен кон неетички наредби и ПР техники, наспроти тврдоглавоста и силната желба за објективност кај професионалните новинари сериозно влијаеше врз кадровските решенија во медиумите.

Една од трите универзални улоги на медиумите, едуцираат, е сериозно намалена; Капацитетите на медиумите во однос на внатрешната медиумска писменост се намалени, а следствено на тоа и нивната улога во едуцирање на публиката.

Неопходен е ад-хок процес на едукација на новинарите и медиумските работници во сверата на дигиталните комуникации, како во технички, така и во комуниколошки, па и правен контекст.

Улогата и активноста на медиумите е јавна. Со намалување на квалитетот на медиумската содржина се врши штетно влијание во однос на едуцирањето на публиката, која не мора обврзувачки да биде медиумски писмена и да прави разлика меѓу етичка и неетичка содржина, меѓу лага и вистина, меѓу информирање и пропаганда.

Финалниот резултат е појавата на комплетно лажни вести и нивно значително влијание во информирањето на јавноста и искривувањето на јавниот дискурс.

На овој процес, сепак може да се гледа и позитивно. Максималните злоупотреби конечно ја соочија публиката со потребата да ја проверат вистинитоста на информациите кои им се пласираат. Најлесен начин за тоа е да се потпрат врз медиуми кои уживаат кредибилитет, што укажува на појава на позитивен тренд.

Во исто време, се појави јасна потреба од воведување на медиумска писменост, особено дигитална, во образовниот процес. Не смее да се игнорира фактот дека учениците се понапредни во користењето на дигиталните комуникации од нивните наставници, што не е случај со разбирањето на содржината и етиката. Потребно е познавањата на учениците да се поткрепат со соодветни етички насоки и стандарди, кои, во суштина, важат и офлајн и онлајн.

Друг начин за едукација на публиката, особено таа што го завршила образовниот процес, освен преку медиумските содржини се јавни кампањи, презентации и работилници.

Праксата на непримена на законите и неказнивоста во однос на дигиталните платформи од страна на правосудните органи исто така делумно се должи и на недостатокот на медиумска писменост. Во случајот на судовите, препорачливи се работилници, семинари или оформување на стручни служби, кои ќе им овозможат подобро разбирање на оваа проблематика.

За нормално пазарно и независно функционирање на медиумите потребен е и фер “адвертајзинг” пазар. Знаењето е на страната на агенциите и Здружението ИАБ Македонија и неопходно е тие, како и маркетинг агенциите да се вклучат во процесите на зголемување на медиумската писменост, како и во дебати и работни тимови за изработка на решенија за развој на онлајн рекламирањето.

Во рамките на медиумската писменост спаѓа и препораката за дијалог меѓу законодавците, судиите и новинарите, а секако и со експертите за дигитални комуникации и дигитално рекламирање.

Заклучок

Потребна е пракса во која медиумите својот интегритет ќе го гарантираат со транспарентен идентитет, а тоа се однесува на: сопственост, уредувачка структура, автори, политика на приватност како и со јавна заложба и гаранција дека ќе ги почитуваат етичките и професионални стандарди.

Позитивните листи како што е доброволниот регистар на СЕММ, се еден од начините на легитимирање на професионалните и етички мотивираните медиуми.

Преку интензивна медиумска писменост треба да се запознаат сите чинители на онлајн јавната комуникација со нивните права, обврски, предности и предизвици.

Повиците за додатна регулација на онлајн сферата ќе доведат до прекумерна регулација. Најдобро медиумите ги разбираат самите медиуми и новинари. Саморегулацијата е побрз и поефикасен начин на решавање на проблемите од регулацијата.

Потребно е зајакнување на капацитетите и улогата на Советот за етика во медиумите и Советот на честа на ЗНМ во насока на вистински омбудсмани на публиката, особено во однос на онлајн сферата.

Користени извори:

1. ОБСЕ, Водич за саморегулација на онлајн медиумите 2013. Достапно на <http://www.osce.org/mk/fom/316166>
2. ОБСЕ, Водич за саморегулација на медиумите 2016. Достапно на <http://www.osce.org/mk/fom/316171?download=true>
3. Правила за членство во СЕММ, Достапно на <http://semm.mk/sovet-za-etika-4/pravila-za-chlenstvo>

Оваа активност е дел од проектот „Регионалната Платформа на западен Балкан за застапување на слободата на медиумите и новинарската безбедност“. Содржината на оваа анализа е единствена одговорност на Здружението на новинарите на Македонија и на авторите и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија.